Egy kis gazdaságtörténet: a románok gazdasági helyzete a történelmi Magyarország területén 1848–1918 között

NAGY ERNŐ

„Akié a föld, azé az ország"

Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződéssel román uralom alá került egykori magyar területeken gyökeresen megváltozott a magyar és román lakosság gazdasági helyzete. De hogy az előzményeket és a dolgok alakulását fejlődésében láthassuk, vissza kell tekintenünk a XIX. század második felében történtekre, főképpen azért, hogy megismerjük és megértsük a két nép gazdasági helyzetét a békeszerződés létrejöttekor.

Kétségtelen, hogy a különböző területeken kialakuló életviszonyoktól függ egy nemzetiség idegen uralom alatti megmaradása, fejlődése vagy pusztulása. Az életviszonyok megítélésénél meg kell vizsgálni a megélhetőségi vagy anyagi lehetőségeket, a nemzeti nyelv szabad használatának körülményeit, az egyházi életviszonyokat, a nemzetiség sajátos művelődésének lehetőségeit, az emberi és állampolgári szabadságjogok érvényesülésének feltételeit. Ezek vizsgálata – a két nép viszonylatában – teszi lehetővé a múlt hibáinak felismerését, az önvizsgálatot a két nép megbékélésének érdekében.

A román nép életében sorsdöntő változást jelentett az 1848-ban történt jobbágyfelszabadítás. A történelmi Magyarország területén élő különböző népek számára a feudális rendszer a magyar forradalom hatása alatt szűnt meg – sokkal hamarabb, mint a cári Oroszországban (1861) vagy a két román fejedelemségben (1864). A román nép legnagyobb része jobbágysorban lévén, a jobbágyság 1848-ban bekövetkezett eltörlése gyökeresen megváltoztatta anyagi helyzetét.

Amint Bărbat A. román író megállapítja: „a falusi háztartások felszabadítása a dézsma és robot alól e gazdaságok anyagi és társadalmi rendben való újjászületését jelentette."[1] Mivel a románok jelentős része a Habsburgokat támogatta 1848–49-ben, a feudalizmus megszüntetésére hozott törvényeket a volt román jobbágyok érdekeinek messzemenő védelmében hajtották végre. Az egykori román jobbágyokból alakult szabad paraszti osztály jelentős fejlődésnek indult, és sok helyen maggazdagodott. Az osztrák önkényuralom végén egyes vidékeken csupa gazdag román falvak voltak. Ugyanakkor Krassó-Szörény és Beszterce-Naszód vármegyében az egykori román határőrök és leszármazottaik több mint száz faluban különleges anyagi lehetőséghez jutottak. Az osztrák önkényuralom alatt azonban a hatóságok mindenütt inkább előmozdították a román parasztság anyagi erősödését, mint például a kalotaszegi magyar parasztságét vagy a székelyföldi magyar lakosságét, a már jelzett ok miatt.

A román parasztság fejlődése új társadalmi rétegződés kialakulásához vezetett. Megjelentek a román kisiparosok és kereskedők, majd a román középbirtokos rétegek. Az új rétegek alapjainak keletkezése már az 1849-től 1867-ig tartó önkényuralom idején megindult. Végleges kialakulásuk és megerősödésük azonban a dualizmus korában történt (1867-től).

Az 1867-ben kezdődő úgynevezett kiegyezési korszak, az Osztrák-Magyar Monarchia korszaka ugyanis különösképpen kedvező volt a román társadalmi rétegek és osztályok végleges kialakulására és gazdasági megerősödésére. Kezdetben a román parasztság egyes rétegei bizonyos aggodalommal néztek a magyar kormány gazdaságpolitikája elé. Ezek az egykori román határőrezredek katonái és leszármazottai voltak, akiknek aggodalma részben indokolt volt. Az osztrák kormány 1849 után a románokat gazdaságilag éppen azért jutalmazta, mert Kossuth ellen küzdöttek. A magyarokat pedig, köztük a volt székely határőröket az osztrákok gazdaságilag elnyomták, mivel azok a császár ellen harcoltak. 1851-ben I. Ferenc József császár az összes határőrezredet feloszlatta. Viszont, a bánsági és a naszódi román határőrségek népének politikai szerepük jutalmazására, használatukban hagyta az ezredek területén levő több százezer holdas kincstári erdőségeket. Ugyanakkor a székely határőrök leszármazottait a hasonló erdőségek használatából kizárta, büntetésül Kossuth melletti küzdelmükért. A románság egyes vezetői aggódtak a várható fordulat miatt, mert 1867-ben a magyarok jutottak uralomra saját hazájukban. Várható volt, hogy a magyar kormány az osztrákok 1849 utáni politikájához hasonlóan gazdaságilag csak a magyarokat fogja támogatni. Valójában a magyar kormányzatnak nem lett volna nehéz a román határőrezredek területén levő hatalmas erdőségeket az államkincstár számára biztosítani, annál is inkább, mert a birtokok tulajdonjogáról az osztrák önkényuralom alatt nem történt végleges döntés. A kérdést a magyar kormányzat a határőrközségek részére kedvezően rendezte. A dualizmus korabeli magyar uralom alatt a hatalmas román közvagyonok nem szenvedtek semmilyen különösebb kárt a magyar állam gazdaságpolitikája miatt. Ellenkezőleg: a magyar állami hatóságok jóindulatú magatartása tette lehetővé, hogy e vidékek több mint száz községének lakói előnyös gazdasági helyzetben éljenek.

Az 1867-es kiegyezés után pár évtizeddel a román paraszt-

[1] Bărbat A.: Politica economică ungurească și dezvoltarea burgheziei române în Ardeal, Cluj 1936. – Observatorul social-economic, Cluj

ság már sok helyen anyagilag jobb helyzetben volt, mint a magyar népesség tekintélyes tömegei. A mezőségi román parasztok 1884-ben jobb anyagi viszonyaik tudatában már kissé fentről néztek le a magyar parasztokra, amint ezt egy mezőségi román pap írta az 1884-es Tribuna egyik számában[2]. Ezen a vidéken a magyar parasztok olyan szegények voltak, hogy a románok szánakoztak rajtuk. Az itt kisebbséggé vált magyarsággal a magyar kormány éppen úgy nem törődött, mint a nincstelen székelyföldi rétegekkel. A románok öntudatos faji szempontokat érvényesítő vezetői és ugyancsak faji alapon működő gazdasági szervezetei a szabadelvű magyar államtól semmiképpen nem akadályoztatva, sőt segítve mozdították elő a román parasztság vagyonosodását.

Az erdélyi románok gazdasági potenciáljára jellemző, hogy a jómódú parasztok sok helyen jelentős birtokvásárlást eszközöltek. Felhasználva a magyar közbirtokosok eladósodását, megvásárolták azok földjeit. Ezen tevékenységüket a lendületesen fejlődő román bankok támogatták.

Az első román bank, az Albina, 1872-ben alakult. Példájára két évtized alatt több mint ötven román bankot alapítottak. Ezek többségükben altruista bankok voltak, melyek elsősorban a románok gazdasági erősítésére és a földvásárlások támogatására törekedtek. A román bankok kölcsönöket folyósítottak ügyvédeknek, banktisztviselőknek, birtokosoknak, előmozdítva ezzel a román középbirtokos réteg vagyonosodását. Ion Slavici, a kiegyezés korabeli állapotok egyik legjobb román ismerője megállapítja, hogy ötven év alatt, 1850-től 1900-ig a magyar királyságbeli románok földbirtokmennyisége megtízszereződött[3]. Egyes adatok szerint a kiegyezéstől a századfordulóig a románokbirtokvásárlása megközelítette az egymillió holdat. A század végén a paraszti birtokvásárlás üteme átmenetileg lelassult, sőt egyes helyeken a parasztgazdaságok tönkrementek: „A könnyelműen felvett bankkölcsönök, készpénzhiány, az állatállomány csökkenése, de leginkább az intenzív és ésszerű gazdálkodás hiánya… valóságos gazdasági válság arányait adták” – állapítja meg az említett közgazdasági szakíró. A felsorolt okok egy még nagyobb szerencsétlenségre vezettek: a birtokok eladására. Ebből következett a parasztgazdaságok elporlasztása és a nagybirtokok növelése, „Sok jól szervezett gazdaság eltűnt leginkább két bűn: az iszákosság és az esztelen pazarlás miatt…”, írja Petre Suciu a Probleme ardelene c. lapban[4]. A paraszti földeket gyakran román értelmiségiek és más tekintélyes birtokkal rendelkező román földesurak vették meg. Amint a román szakértő megállapítja, a válságba jutott parasztságnak a román bankok pénzügyi politikája sietett segítségére, jelzálogkölcsönök és birtokparcellázás által csökken gazdasági helyzetük ingadozása. A parasztság fellélegzik, kezd magához térni. Napirenden vannak a szövetkezeti parasztok birtokvásárlásai, valamint bankjaik hasonló lépései. A birtokokat csak magyar birtokosoktól lehetett vásárolni, „régi nemesi udvaraik lassan kezdtek eltűnni”, írja P. Suciu a fent említett Probleme ardelene c. lapban. A román birtokvásárlások adatait magyar szerzők is megerősítik. Egy 1913-ban készült adatgyűjtés szerint Erdély 16 vármegyéje közül 14-ben a román parasztság vásárolta a legtöbb földet. Az eladók magyarok voltak, mert másoktól nem lehetett földet vásárolni. A fentiek után érthető az a bizakodó, gyakran fölényes hang, melyen időnként a hazai román sajtó a földvásárlásokról megemlékezett. Egy szélsőséges szászvárosi román lap 1903-ban már megállapította, hogy ezek a földvásárlások jogosan ejtik aggodalomba s kétségbeesésbe a magyarokat. De amilyen jogosan aggasztják a magyarokat, éppen olyan mértékben alkalmasak arra, hogy nekünk a jövőre nézve nyugalmat és bizalmat adjanak. Mert mindig igaz az „Akié a föld, azé az ország” a közmondás[5]. Az aradi Tribuna c. lap 1912-ben újból figyelmeztette a románokat: „idegentől földet vásárolni nemzeti nyereség, idegennek földet eladni népárulás”, a nagy brassói napilap pedig így ír erről: „Buzdítom népünket, hogy sose tévessze szem elől a régi mondást: akié a föld, azé a hatalom.”[6]

A román parasztok földszerző mozgalma és a magyar köznemesi birtokok pusztulása csak a magyar állam teljes semlegessége folytán volt lehetséges. Valóban a dualizmus korabeli magyar gazdaságpolitikát a be nem avatkozás jellemezte. Az állam nem csak hogy nem akadályozta a szabad birtokforgalmat, hanem tevékenyen támogatta a parasztság gazdasági művelődésének fejlesztését. A vármegyék és falvak mezőgazdasági kérdésekben illetékes bizottságokat a falusi gazdák közgazdasági képzésének fokozására utasította. E célból a vidéken nemzetiségi nyelven kellett előadásokat tartani. A parasztság anyagi viszonyainak javítására és a román vidékek lakóinak gazdasági nevelésére a legtöbb gondot éppen az első világháború előtti évtizedeiben fordították.

A román falvak fejlődésében nagy szerepük volt a különféle szövetkezeteknek is.

A szövetkezeti mozgalom 1867-ben indult meg, amikor Visarion román ortodox püspök Resiner (Răşinari) községben megalapította a Kölcsönző és Takarékossági Egyesületet (Societatea de păstrare şi împrumut). Pár év alatt még kilenc

[2] Tribuna, Nagyszeben, 1884. július 7.
[3] Slavici Ioan, Români din Ardeal, 1910.
[4] Petre Suciu: Probleme Ardelene 1924., Erdélyi Kalendárium, Torda
[5] Libertatea, Oräştie – Szászváros, Libertatea – Szászváros
[6] Gazeta Transilvaniei – Brassó, 1912. október

hasonló szövetkezet jött létre. Ezek főleg kölcsönöket folyósítottak, ami által az Albina nagy román bank függvényévé váltak. Az Albina egyes vezetői nem nézték jó szemmel ezeket a paraszti szövetkezeteket, és 1874-ben valamennyit felszámolták. Ezt a szövetkezetellenes fellépést az Albina ügyvédje irányította, aki egyéni érdekből (persze magyar csendőri kísérettel) végrehajtást indított a román paraszti szövetkezetekkel szemben. A román ügyvéd könyörtelen végrehajtásokat indított a szövetkezetek adós tagjai ellen, írja Dragoș Gheorghe [7]. Az Albina magatartása következtében a szövetkezeti eszme hívei a bankoktól függetlenül új szövetkezetek alapítására törekedtek. Szervezőmunkájuk eredményeként 1900-ig tizenöt új hitelszövetkezet jött létre, s egymástól függetlenül, szövetkezeti központ nélkül működtek. Később egyikük-másikuk átalakult részvénytársasággá vagy bankká. „Fontos szerepet játszottak paraszti osztályunk gazdasági fejlődésében", állapítja meg a fent idézett szerző. 1893-ban kezdődött meg a Raiffeisen rendszerű szövetkezetek szervezése. Az elsőt akkor szervezte meg Veresmartonban (Roșia Săsească) a nagyszebeni Román Mezőgazdasági Szövetkezet (Reuniunea Română a Agricultorilor) nevű egyesület. 1913-ig az egyesület huszonnégy más szövetkezeti társulást hozott létre Szeben megyében. Az ország románlakta megyéiben ekkor már hetvenkét Raiffeisen rendszerű szövetkezet működött. Ezek a szövetkezetek leginkább a földvásárlásuk érdekében jöttek létre. Nagykiterjedésű úri birtokokat vásároltak fel, így a román községek lakosai urak lettek azokon a birtokokon, melyeken őseik egykor jobbágyokként dolgoztak. Látván az eredményeket, az Astra nevű nagy román kulturális egyesület elhatározta, hogy kezébe veszi a szövetkezetek irányítását. Végigjárták Erdély középső részeit, valamint az észak-nyugati megyék falvait, ahol még nem alakultak szövetkezetek. Ezek létesítésére tett javaslatával szemben váratlan ellenállás bontakozott ki, de nem a magyar állami hatóságok, hanem a román bankok részéről. Ezek anyagi érdekeiket féltették a konkurens szövetkezetek várható fejlődésétől. Ám az Astránák a sok belső akadály ellenére is sikerült 1915-ig 24 új szövetkezetet alapítani. Ahol az önálló szövetkezetek vagy Hangya-fiókok hiányoztak, ott gyakran nagy szegénység uralkodott. Ez volt az eset azokban a falvakban, amelyek a nagybirtokok szomszédságában épültek. Természetesen az általánosítás igazságtalanság lenne mind a falvak szegénysége, mind a nagybirtokosok magatartása tekintetében. Név szerint ismertek a magyar földesurak, akik jótéteményeikkel segítették a birtokaik közelében elterülő szegény román falvak népét. Különösen Máramaros megye területén alakult ki jó kapcsolat a magyar birtokosok és a román parasztok között. Egy brassói román lap[8] 1909-ben elszörnyedve állapította meg, hogy a máramarosi román nép előtt „a román úrnak gyűlöletes neve van." „Nincs jobb a magyarnál" – hangoztatják gyakran…, a népet bántja az értelmiségiek magatartása…"

Áttekintve a parasztság anyagi helyzetére vonatkozó kedvező és kedvezőtlen adatokat, megállapíthatjuk, hogy az előbbiek jelentősége nagyobb az utóbbiaknál. A földvásárlás szinte korlátlan lehetőségei, a román altruista bankok által nyújtott olcsó hitelek, a különféle szövetkezetek állami korlátozástól mentes fejlődése, a magyar földművelésügyi minisztérium támogatása, a román sajtó közgazdasági nevelő munkája egyaránt elősegítették a parasztság jólétének javulását. Az iszákosság hatását ellensúlyozta az ellene folytatott társadalmi küzdelem. Érdemes bemutatni az 1910-es népszámlálás adataiból a következőket. 1000 holdon felüli birtoka volt 26 román családfőnek, 100 holdtól 1000 holdig terjedő birtoka volt 1435 családfőnek, 50-től 100-ig 6204 családfőnek, 20-tól 50-ig 62 858 családfőnek, 10-től 20-ig 161 163 családfőnek, 5-től 10-ig 232 480 családfőnek, 0-tól 5-ig 274 244 családfőnek. Juhász és szolga összesen 237 405 volt, akik bért kaptak munkájuk fejében (a felsorolt családfőkhöz 1 441 142 családtag tartozott. 1910-ben Magyarországon mintegy 3 millió román élt. Ezeknek 86%-a mezőgazdasági termeléssel foglalkozott, a 274 244 főt kivéve a többiek megélhetése biztosítva volt. A napszámosok nemzetiségi megoszlása arra utal, hogy a román parasztság viszonylagosan jobb helyzetben volt, mint a székelyföldi magyar lakosság. Az országos átlag a napszámosoknál ezer főhöz viszonyítva 252 fő volt, míg a románok esetében 197, a székelyföldi magyaroknál 307 főt tett ki, mely a románokénál nagyobb szegénységre utal. Ezt a kivándorlási statisztika is megerősíti, ahol a magyarok sokkal nagyobb számmal szerepelnek, mint a románok, írja a szászvárosi Libertatea napilap 1911-ben.

A megélhetési vagy anyagi lehetőségek vizsgálata esetében nagy jelentőséggel bír az iparosodási tényező az életviszonyok meghatározásánál.

A román iparos réteg általában magyar és szász hatások alatt alakult ki. A városok kezdetben gyér román lakosságának elsősorban kisiparosokra volt szüksége. Az ipari pályára azonban nehezen adták rá magukat a román ifjak. Șaguna román ortodox érsek körrendeletben utasította papjait és espereseit, hogy tereljék az ipari és kereskedelmi pályára a román fiatalokat. Ugyanez volt a célja a lassanként minden városban megszervezett iparos egyesületeknek is. A kolozsvári iparos egyesület ötvenkét tagja 1883-ban harminckét inas eltartásáról gondoskodott, írja az Observatorul Social-Economic Kolozsvárott. Később román iparos egyletet alapítottak Balázsfalván, Aradon, Besztercén, Fogarason, Hátszegen, Lugoson, Nagyszebenben, Szászse-

[7] Dragoș Gheorghe: Cooperația în Ardeal – Istorie – Situația actuală – perspective, București, 1938.
[8] Gazeta Transilvană, Brașov, 1909.

besben, Szelistyén, Pojánon, Szerdahelyen, Varadián. Úgyszólván minden nagyobb és különösen a román határ közelében fekvő városban volt ilyen egyesület. 1907-ben indult meg a budapesti román iparosegylet szervezése is.[9]

A román iparosok számszerű fejlődését igen nehéz nyomon követni, mivel erre vonatkozóan pontos adatokat sehol sem közöltek. A rendelkezésre álló adatok szerint a román iparos réteg szám szerint legjobban Brassóban és Szebenben növekedett. Egy szász kimutatásnak megfelelően Brassóban a román iparosok száma 1870-től 1895-ig kilencvenhatról százhatvannyolcra, ugyanez idő alatt Szebenben tizenötről hetvenötre ugrott (Gazeta Transilvaniei, 1897). Az első világháború előtti években ez a szám sok helyen hasonló mértékben emelkedett. 1910-ben a román iparosok száma már 26 376 volt[10]. A Romániához csatolt területeken 1780 ipari vállalat volt. Ennek 29%-a volt román nemzetiségű.

A kereskedelem ugyancsak szerves részét képezi az életviszonyok meghatározásának. Tény, hogy a kis- és nagyiparhoz képest a román kereskedelem súlya sokkal nagyobb volt. Ez a tény elsősorban egy régebbi szerencsés fejlődés eredménye volt. Már a XVIII. században megtelepedett igen sok macedoromán és görög család tagjai több városban virágzó kereskedő társulatokat alapítottak. Így Brassóban, Szebenben, Budapesten, Miskolcon, Nagyváradon, Aradon, Temesváron és Bécsben is gazdag román és görög kereskedők tevékenykedtek. Ezeknek a gazdag kereskedőknek nagy befolyásuk volt a románság közművelődési fejlődésére (l. Ion Slavici: Românii din Ardeal c. írását). A román kereskedők központja Brassó volt. Kezükbe kerítették a Románia felé irányuló kivitelt. Volt idő, mikor a Románia felé irányuló kivitelt 90%-ban a brassói román kereskedők bonyolították le. Így tehát a román kereskedők gazdasági szabadságát, anyagi lehetőségeit, faji alapon való fejlesztését a magyar állam és annak hatóságai egyáltalán nem korlátozták. Ez volt az egyik oka a román kereskedelem virágzásának, mely különösen az első világháború előtti évtizedekben megállapíthatóan tanúskodott a román társadalmi réteg kitűnő anyagi helyzetéről.

A magyarországi román kereskedelem fejlődésében nagy szerepet játszottak a román bankok. Ők adták a pénzt, a hitelt a román kereskedőknek, ők tették lehetővé a román parasztságnak és román értelmiségieknek az eladó magyar birtokok megvásárlását. Amint már láttuk, az első ilyen bankot 1872-ben Nagyszebenben Visarion Roman alapította. A pénzintézet alapításakor az Albina nevet kapta, s az első évben alig pár ezer forint betétje volt. Az évek során ennek nagysága rohamosan növekedett: 1874-ben a betétek összege 121 856 forint, 1880-ban 762 549 forint, 1882-ben már 1 474 799 forint volt. Eredetileg 90 492 forint alaptőkével indult. Ez az összeg pár évtized múlva milliókat tett ki. (Az Albinára vonatkozó adatok Petrescu művéből és a Revista Economică hivatalos lapból valók)[11]. Az Albina példájára csakhamar minden nagyobb helységben alapítottak egy-egy bankot. Ezeknek száma: 1892-ben 28, 1895-ben 52, 1899-ben 73, 1906-ban 149, a fiókokkal együtt 170, 1914-ben 221 volt. Mivel egyetlen bank sem támaszkodhat csak a betétekre, eredményes működése attól függ, mekkora visszleszámítolási hitelt kap a pénzjegykibocsátó banktól vagy más bankoktól. A monarchia pénzkibocsátó bankja az Osztrák-Magyar Bank volt. Világos tehát, hogy ha az Osztrák-Magyar Bank vagy a nagy budapesti bankok nemzeti elfogultságból vagy románellenességből kifolyóan elzárkóztak volna az Albina és társai visszleszámítolási kéréseinek teljesítése elől, akkor az egész román bankélet fejlődése megbénul. A fejlődésben levő erdélyi román közgazdasági életnek nagyobb tőkére volt szüksége, mint amennyit a betétek adtak[12].

A magyarországi románság anyagi jóléte szempontjából oly fontos román pénzintézetek nagyarányú fejlődése tehát csak azért volt lehetséges, mert az Osztrák-Magyar Bank és a pesti magyar bankok az óriási visszleszámítolási hitelt biztosították a román bankok műveleteihez. E bankoknak nem lehetett okuk panaszkodni a magyar gazdaságpolitika irányítóira. Annál kevésbé, mivel a nekik nyújtott magyar segítség nem egyszer magyar intézmények bukására, magyar föld román kézre való jutására vezetett. Bátran állíthatjuk tehát, hogy a román bankokkal szemben a magyar állam a teljes kiegyezési korszakban nem érvényesített gazdasági sovinizmust. Ebben a tényben leli magyarázatát a virágzó román értelmiségi osztály kialakulása és viszonylag nagyon jó anyagi helyzete is. Ez a téma viszont külön tanulmány anyagát képezheti, mely a kérdést teljes komplexitásában bemutatja, „ugyanis itt nem lehet csupán a gazdasági vonatkozásokat vizsgálni”, írja Bíró Sándor történész[13].

Remélhetőleg sikerült a fentiekben bemutatni a románok gazdasági helyzetét a történelmi Magyarország területén 1848-tól 1918-ig. E tanulmány szerves folytatásaként a magyarok helyzetét Nagyromániában kell felvázolni, amire a Közgazdász Fórum következő számában kerül sor.

* * *

[9] Calendarul Poporului, Budapest-Nagyszeben, 1908.
[10] Suciu Petre: Clasele noastre sociale în Ardeal, Turda, 1930. Erdélyi Kalendárium, Torda.
[11] Petrescu P: Monografia Institutului de credit şi economii “Albina”
[12] Nicolae H. Petre: Băncile românești din Ardeal și Banat, Sibiu, 1936.
[13] Bíró Nándor: Kissebbségben és többségben – Románok és magyarok 1867–1940 között, Budapest, 1975.